

Руслан Потапенко
аспірант
(м. Житомир)

ЗАХОДИ УНКВС ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ ПО ПРОТИДІЇ ОУН-УПА ВОСЕНИ 1944 РОКУ

Питання діяльності ОУН-УПА на території Житомирської області часто висвітлювалося в історичній літературі. Такі дослідження в переважній більшості зосереджені на вивченні боротьби національного підпілля, з тоталітарним режимом Радянського Союзу. Досить широко вивчено форми та методи боротьби органів НКДБ УРСР, на які було покладено основні функції по протидії ОУН-УПА.

Однак акції, які конкретно проводило Управління НКВС Житомирської області, щодо протидії національному спротиву досліджені недостатньо. УНКВС маючи в складі такі структурні підрозділи, як СМЕРШ, відділ боротьби з бандитизмом, міліцію, винищувальні батальйони - відіграло головну роль у цій боротьбі. Метою даної публікації є виявлення заходів, які проводили органи УНКВС Житомирської області восени 1944 року проти національного підпілля Житомирщини. Основним джерелом підготовки даної статті є матеріали Архіву УМВС України в Житомирській області, зокрема фонду № 13 «Накази, розпорядження та вказівки УМВС» які вперше вводяться до наукового обігу.

Як видно з архівних джерел на звільнених територіях Житомирської області у 1944 році активно розгорнувся підпільний національний рух. Він був настільки широкий, що для його придушення Народним комісаром оборони УРСР В.П.Герасименко, в вересні 1944 року видано наказ командирам 17 та 21 Запасним стрілецьким дивізіям Київського військового округу, почати військову операцію по боротьбі з «бандитизмом» в районах Житомирської області, де був найбільший поширений національний рух. УНКВС Житомирської області не могло стояти осторонь від проведення такої операції [1, арк. 12].

Так, 30.09.1944 року за підписом начальника УНКВС Житомирської області полковника Н.С.Шаповалова за №0029 видано наказ «О проведенні військових операцій по ліквідації бандгруп на території, наиболее пораженных бандитизмом районов Житомирской области» [1, арк. 12-13], в якому вказувалось, що у вересні 1944 р на території Житомирської області зафіксовано, але не ліквідовано ряд «бандпроявів». Зазначалось, що підпілля ОУН-УПА здійснюючі диверсійно-терористичні акти, ставлять своєю метою

напади на органи НКВС та радянські органи влади, для захоплення таємних документів, озброєння та вбивства радянсько-партійних робітників. Цим же наказом передбачалося проведення ряду заходів основною метою яких було ефективне використання військових підрозділів по розгрому діючих ОУН-івських «бандгруп».

Зокрема під час проведення військової операції на території області створювалися три оперативно-військових сектори по розгрому діючих груп ОУН, з такими центрами дислокації: 1) у м. Житомирі, який обслуговував Житомирський, Радомишльський, Володарськ-Волинський, Любарський, Троянівський, Потіївський, Держинський, Янушпольський, Андрушівський, Користишівський, Черняхівський, Чуднівський, Бердичівський, Брусилівський райони. 2) У м. Овручі, якому підлягали Овруцький, Лугинський, Базарський, Словечанський, Коростенський, Чоповицький, Олевський, Народицький, Малинський райони. 3) У м. Новоград-Волинський, сферою дії його були Новоград-Волинський, Баранівський, Червоноармійський, Довбишський, Яруньський, Баришівський, Ємільчинський, Городницький райони.

Начальником Овруцького оперативного сектору було призначено заступника начальника УНКВД полковника міліції Широкова та надано в його розпорядження оперативну групу із складу апарату УНКВС Житомирської області в кількості 7 чоловік та два автомобілі.

Новоград-Волинським оперативним сектором керував заступник начальника УНКВС Житомирської області підполковник держбезпеки Кочергін. В його розпорядженні перебувала оперативна група з числа апарату УНКВС в кількості 5 працівників та одного автомобіля.

Керівництвом Житомирським оперативним сектором здійснював безпосередньо начальник УНКВС Н.С. Шаповалов.

Керівникам оперативних секторів, необхідно було зв'язатись з керівництвом військових частин задіяних під час операції та разом з ними розробити конкретний план по боротьбі з національним підпіллям та організувати систематичне прочісування лісів та населених пунктів, із залученням місцевого населення в якості провідників-розвідників. Крім того, в їх розпорядження повністю переходив оперативний склад районних відділів НКВС разом з усіма транспортними засобами, який з 1 жовтня 1944 р переходив на казармене положення. На казармене положення переходив і весь особовий склад винищувальних батальйонів на яких покладался обов'язок здійснювати чергування у всіх населених пунктах та посилити охорону будівель НКВС та КПЗ.

Начальникам міськрайвідділів НКВС необхідно було негайно розвернути та активізувати агентурно-оперативну роботу, із розрахунку своєчасного попередження «бандпроявів» та правильного орієнтування військових частин на території району, для чого наказувалось негайно провести нове вербування агентури, з охоптом усіх населених пунктів та націлити всю наявну агентуру по боротьбі з бандитизмом на виявлення груп ОУН, у тому числі з направленням її на розвідку в місця можливого перебування такої групи, а також використовувати для розвідки молодь, підлітків, жінок та осіб похилого віку. Про хід операції та отриманні результати роботи, щоденно о 22 годині доповідалось особисто начальнику УНКВС.

Однак, проведенні заходи не дали того результату якій очікувався. Про це може свідчити наказ начальника УНКВС № 0036 від 31.10.1944 року «О мероприятиях по усилению борьбы с ОУНовским подпольем и ликвидации вооруженных банд ОУН-УПА на территории Житомирской области» [1, арк. 17-18], в якому зазначено, що отриманні УНКВС за останні два місяці данні про «бандпрояви» в ряді районів області, говорять про наявність не тільки прохідних, але і діючих на території області підпільних груп ОУН-УПА. Вказувалось на те, що багато начальників міськрайвідділів НКВС не придали належній увазі облік та активну агентурну розробку членів ОУН-УПА, не очолили особисто цю дільницю роботи, не займались серйозною вербовкою агентури здатною увійти до підпілля ОУН, завдяки чому, майже у всіх райвідділах відсутні розробки ОУН-підпілля, агентурні справи, справи-формуляри. В цілях посиленого проведення боротьби з ОУНівським підпіллям, забезпечення ліквідації озброєних антирадянських організації ОУН, керівникам районних ланок НКВС необхідно було здійснити певні заходи.

Так, начальникам міськрайвідділів НКВС необхідно було очолити агентурно-оперативну роботу по розробці ОУНівського підпілля, ліквідацію озброєних формувань УПА та особисто тримати на зв'язку всю агентурну мережу, яка використовується по розробці членів ОУН-УПА. Особисто проводити вербування агентів із підоблікового елемента, родичів керівників та активних членів ОУН, а також заарештованих учасників ОУН підпілля, використовуючи їх як агентів-провокаторів.

Крім цього, необхідно було переглянути всю оперативну інформацію, щодо осіб, які причетні до ОУНівського підпілля. Кожного з них було взято в активну агентурну розробку шляхом заведення агентурної справи або справи-формуляра. По особам які виїхали з місця проживання, встановлювались нові адреса і відповідним органам НКВС слалися повідомлення, а члени їх родин бралися на облік та оточувались агентурою. Також, проводились заходи щодо встановлення зав'язків вказаних осіб з підпіллям ОУН з метою вилучення або

ліквідації керівників обласних, надрайонних та районних проводів ОУН, розгром бойових груп служби безпеки ОУН, виявлення мережі особистих конспіративних квартир обласних проводів ОУН, для встановлення місцезнаходження центрального проводу ОУН, виявлення та ліквідація складів зброї, боєприпасів, продовольства, обмундирування та техніки (типографи, друкарські машинки, множинні апарати та ін.)

Окрема увага приділялась організації військових операцій по ліквідації озброєних формувань ОУН-УПА. Так, зазначалося що вказаній операції повинна передувати попередня агентурна робота по встановленню місця дислокації, кількісного складу формування, керівного складу, озброєння та виявлення можливих шляхів відходу. Під час проведення самої операції, необхідно завчасно оточити район базування підпільників, організувати заслони та засади на шляху їх можливого відходу, з метою запобігання переходу групи ОУН в інші райони та повністю її ліквідації.

До роботи з ліквідації ОУН-УПА на ряду з агентурною роботою рекомендувалось широко залучати місцеве населення, для чого при кожному населеному пункті організовувались т.з. «вооруженные группы содействия», із залученням до цих груп членів родин військовослужбовців Радянської Армії, місцевого партійного активу, осіб що постраждали від діяльності ОУН-УПА.

У відповідності до вищевказаного наказу страшна доля чекала усіх членів родини та близьких родичів осіб, які перебували у складі ОУН-УПА. Вказана категорія осіб підлягала обліку та наказувалось на всіх винести постанови, у відповідності до наказу НКВС СРСР № 00380 від 09.10.1944 року, як на членів сімей «изменников Родины», для інтернування в «отдаленные края Советского Союза». Відомості, щодо виявлених членів сімей учасників ОУН-УПА необхідно було повідомляти щомісячно 1 та 15 числа. [1, арк. 18].

Однак вказані заходи проведенні НКВС восени 1944 року, хоч і сприяли деякому придушенню підпілля ОУН-УПА, але повністю знищити його не змогли. Озброєна боротьба продовжувалась до кінця 40-х років.

Список використаної літератури та джерел

1. Архів УМВС України в Житомирській області. ф.13 «Прикази, розпорядження та вказівки УМВС», оп. 1-п, спр. 3 «Совершенно секретные приказы УНКВД-МВД Житомирской области»; 1944р., - 23 арк.